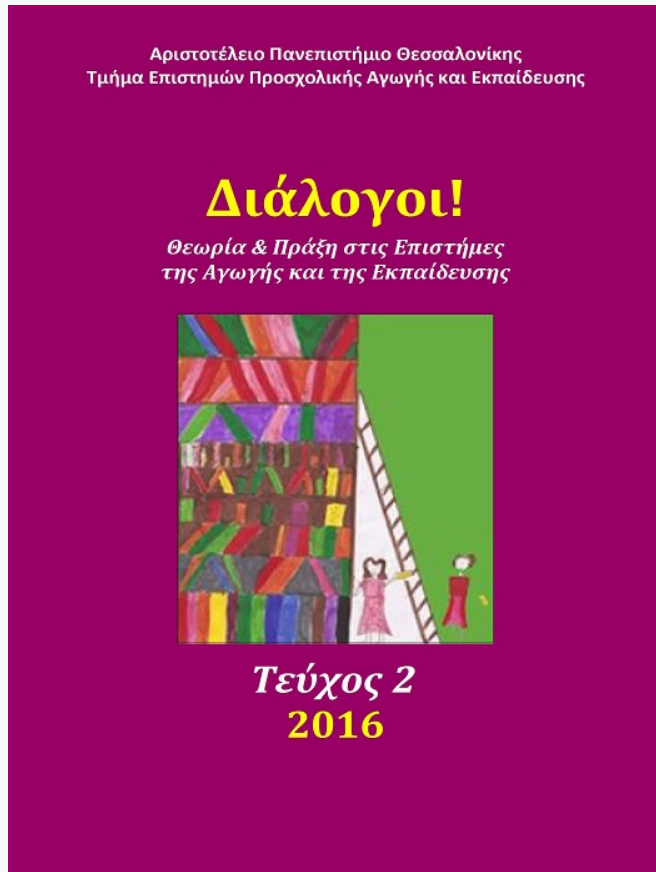

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 2 (2016)

Βιβλιοπαρουσίαση: Χοντολίδου et al. (Επιμ.) (2016). Μνήμη Σωφρόνη Χατζησαββίδη – Γλωσσ(ολογ)ικές & Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις. Αθήνα: Gutenberg

Eleni Skourtou

doi: [10.12681/dial.10750](https://doi.org/10.12681/dial.10750)

Copyright © 2016, Eleni Skourtou

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Skourtou, E. (2016). Βιβλιοπαρουσίαση: Χοντολίδου et al. (Επιμ.) (2016). Μνήμη Σωφρόνη Χατζησαββίδη – Γλωσσ(ολογ)ικές & Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις. Αθήνα: Gutenberg. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 2, 177–180. <https://doi.org/10.12681/dial.10750>

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Πάντα ο Σωφρόνης

**Χοντολίδου, Ε., Τσοκαλίδου, Ρ., Τεντολούρης, Φ., Κυρίδης,
Α., & Βακαλόπουλος, Κ. (Επιμ.) (2016). *Μνήμη Σωφρόνη
Χατζησαββίδη – Γλωσσ(ολογ)ικές & Παιδαγωγικές
Προσεγγίσεις. Αθήνα: Gutenberg.***

Ελένη Σκούρτου

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Γράφω για τον τόμο στη μνήμη του Σωφρόνη Χατζησαββίδη που επιμελήθηκαν οι αγαπημένοι φίλοι και συνάδελφοί του Ελένη Χοντολίδου, Ρούλα Τσοκαλίδου, Φίλιππος Τεντολούρης, Αργύρης Κυρίδης, Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος με τον τίτλο ‘Γλωσσ(ολογ)ικές & Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις’, συγχρόνως γράφω για τον ίδιο τον αγαπημένο Σωφρόνη Χατζησαββίδη και εμμέσως γράφω για τη σχέση μου μαζί του, τόσο βραχύβια και τόσο πολύτιμη για μένα.

Ας παραμείνουμε όμως στο βιβλίο. Η οργάνωση του τόμου είναι πολύ σαφής: αναπτύσσεται σε τρία μέρη (μέρος πρώτο: ο επιστήμονας, ο γλωσσολόγος, ο άνθρωπος· μέρος δεύτερο: γλωσσολογικές προσεγγίσεις – κείμενα με επίκεντρο τη γλώσσα· μέρος τρίτο: παιδαγωγικές προσεγγίσεις – κείμενα για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό). Ως προς το περιεχόμενο, ο τόμος στηρίζεται σε δύο βασικούς άξονες: ο ένας άξονας είναι ο άνθρωπος (ο επιστήμονας, ο εκπαιδευτικός) και ο άλλος άξονας είναι το έργο του και τα έργα των συναδέλφων που συνομιλούν με αυτό.

Έτσι, στα 36 κεφάλαια του τόμου, οι συγγραφείς κινούνται πάνω σε έναν άξονα ιδιαίτερα ποικιλόμορφο, όπου κεντρική θέση έχει ο Σωφρόνης, ακόμα και σε εκείνα τα κεφάλαια που δεν έχουν ρητή αναφορά στο έργο του.

Υπάρχουν κείμενα που άπτονται άμεσα του έργου του Σωφρόνη και κείμενα που πατώντας στο έργο του, αναδεικνύουν διάφορα κεντρικά ζητήματα της Γλωσσολογίας, της Παιδαγωγικής Γλωσσολογίας και της Διδακτικής της Γλώσσας (βλ. π.χ. το κείμενο του Μήτση) Υπάρχουν ακόμα κείμενα που αναφέρονται σε προτάσεις για έρευνα που μένει να γίνει (βλ. π.χ. το κείμενο της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη για μία γραμματική του νεοελληνικού επιστημονικού λόγου).

Διαβάζοντας τον τόμο διαβάζεις τη σύγκληση δύο ευρύτερων επιστημολογικών παραδειγμάτων που εδράζουν αντίστοιχα στη Γλωσσολογία και στην Παιδαγωγική, τη

σύγκλιση επιμέρους επιστημολογικών εργαλείων, τη σύγκλιση επεξεργασίας και περαιτέρω ανάπτυξης της θεωρίας με την εφαρμογή στο πεδίο, με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, με τη συνεργατική διερεύνηση ανάμεσα στους/στις εκπαιδευτικούς και στον Σωφρόνη, αλλά και τη φροντίδα του Σωφρόνη να παρέχει τα απαραίτητα βοηθήματα για να γίνουν κατανοητές οι νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία της γλώσσας, εξαιρετικό δείγμα της οποίας είναι οι παρεμβάσεις του στην πλατφόρμα στο περιβάλλον 'Διάλογος' που δημιουργήθηκε από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας για την εκπόνηση σεναρίων διδασκαλίας της γλώσσας από τους εκπαιδευτικούς / φιλολόγους (βλ. π.χ. το κείμενο των Ντίνα, Αντωνοπούλου, Κονσούλη).

Και πράγματι, η συμβολή του Σωφρόνη, μέσα από το πολυσχιδές έργο του μπορεί να συμπυκνωθεί στον τρόπο με τον οποίο συνέθεσε γλωσσολογικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις, κάνοντας ο ίδιος τη συνθετική αυτή διαδρομή με τις σπουδές του, τις συνεργασίες του, τις παρεμβάσεις, τις εμπειρογνωμοσύνες για γλωσσική πολιτική και την επαγγελματική καθημερινότητά του. Κατ' αυτόν τον τρόπο και σε βάθος χρόνου, όχι απότομα, όχι αιφνιδιαστικά, ο Σωφρόνης συνέδεσε τις θεωρίες, ανέδειξε τις γλωσσικές κοινότητες και τις γλώσσες τους, ένωσε όλες τις σχολικές βαθμίδες, τα είδη σχολείων και τις δομές δια βίου μάθησης, από το νηπιαγωγείο μέχρι το πανεπιστήμιο και τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, ανέδειξε το ζήτημα του γραμματισμού και των γραμματισμών σε όλες τις μορφές τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης, ανέλαβε ευθύνη ασκώντας κριτική σε υφιστάμενες δομές και υφιστάμενα προγράμματα σπουδών και προτείνοντας νέες εκπαιδευτικές και γλωσσικές πολιτικές, όπως π.χ. έκανε στην περίπτωση του προγράμματος σπουδών για το γλωσσικό μάθημα στην Κύπρο.

Αρχίζοντας σχηματικά από τις σχολικές βαθμίδες, τα είδη σχολείων και τις δομές δια βίου μάθησης, βλ. το κείμενο Λιάμπα για την περιγραφική αξιολόγηση και τη γνώμη των εκπαιδευτικών για αυτήν στα Πειραματικά Δημοτικά Σχολεία στη Θεσσαλονίκη, το κείμενο των Κατσαρού και Τσάφου, καθώς και το κείμενο του Βεκρή και το κείμενο της Αρβανιτίδου για το γυμνάσιο, το κείμενο της Τσιπλάκου για τον κριτικό γραμματισμό με παραδειγματικά κειμενικά είδη από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το κείμενο του Βεργίδη για την εκπαίδευση ενηλίκων, το κείμενο των Νικολοπούλου και Χατζηθεοχάρους για τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας. Το νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο ως ιδιαίτερα σημαντικές σχολικές βαθμίδες διερεύνησης και εφαρμογής παραμένουν σημαντικά πλαίσια, όπου πολλές παιδαγωγικές / γλωσσικές / γνωστικές προσεγγίσεις και υλικά δοκιμάζονται με γνώμονα το σχολικό γραμματισμό, το περιβάλλον / την κοινότητα μάθησης, τις γλώσσες των μαθητών (βλ. π.χ. το κείμενο των Μπριμπίλη και Παπανδρέου για τον μέσω παιχνιδιού ηλεκτρονικό γραμματισμό στο νηπιαγωγείο, το κείμενο των Λενακάκη, Βαρσαμίδου, Σπαντιδάκη για την παραγωγή γραπτού λόγου μέσω της θεατροπαιδαγωγικής προσέγγισης, το κείμενο της Κωστούλη για τον κριτικό επαναπροσδιορισμό στη διδασκαλία του γραπτού λόγου, το κείμενο των Βρύζα και Τσιτουρίδου για τη ψηφιακή ανάγνωση στο πλαίσιο της σχέσης μεταξύ έντυπου και ηλεκτρονικού κειμένου, το κείμενο της Κέκια για τον γραπτό λόγο σε σχέση με κοινωνικές / διδακτικές πρακτικές ανατροφοδότησης και αναθεώρησης, το κείμενο της Γαβριηλίδου σχετικά με την παιδική λογοτεχνία και την ετερότητα της σχολικής τάξης, όπως και το κείμενο του Κουτσογιάννη για τη γλωσσική διδασκαλία σε σχέση με τις παραμέτρους του σχολικού χρόνου και των διδακτικών σχημάτων, που αναδεικνύει το θέμα της διαχείρισης του χρόνου στο σχεδιασμό και υλοποίηση μίας δραστηριότητας σχολικού γραμματισμού.

Ο Σωφρόνης συνέβαλε αποφασιστικά στο να γίνουν ορατές και σεβαστές οι διάφορες κοινότητες και οι γλώσσες τους. Βλ. π.χ. το κείμενο των Κυρίδη και Τουρτούρα για τα στερεότυπα φοιτητών/τριών απέναντι στους Τσιγγάνους, η γλώσσα των οποίων είχε απασχολήσει ιδιαίτερα τον Σωφρόνη, το κείμενο του Ανδρουλάκη για την ενδυνάμωση μητέρων μεταναστριών που μαθαίνουν την Ελληνική ως δεύτερη γλώσσα και το κείμενο της Τσοκαλίδου για την ετερογένεια του σχολείου, αλλά και το κείμενο των Ιωαννίτου και Κούζα για συγκριτικές παρατηρήσεις σχετικά με τη σύζευξη γραμματικών φαινομένων και νοημάτων που δεν δηλώνονται ρητά σε γλώσσες που κατακτιόνται / διδάσκονται, με παράδειγμα το ζεύγος Ελληνικής / Γαλλικής. Σε αυτή την ομάδα εντάσσεται κατά τη γνώμη μου και το κείμενο του Καμαρούδη για την τριγλωσσία στο Βέλγιο και την πολιτισμικά εύθραυστη ισορροπία των γλωσσών που την απαρτίζουν.

Στο θέμα της γλωσσικής πολιτικής βλ. το κεφάλαιο της Κοιλιάρη για τα νέα και τα υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα στην Ελλάδα και τα ζητήματα γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής που συνακόλουθα εγείρονται, καθώς και το κεφάλαιο του Τσιούμη σχετικά με το θέμα της διδασκαλίας της γλώσσας στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής από το 1923 μέχρι σήμερα στην Ελλάδα και το κείμενο του Βακαλόπουλου για τη σχολική ιστοριογραφία και την έμφασή της στην ηρωική διάσταση ανθρώπων και ιστορικών γεγονότων / περιόδων. Ένα σημαντικό θέμα εκπαιδευτικής πολιτικής θίγεται στο κεφάλαιο του Ζάχου για ζητήματα επιλογής (από την πλευρά των γονέων) σχολείου με συγκεκριμένο μαθητικό πληθυσμό – στόχο και αποκλεισμό όσων μαθητών δεν πληρούν συγκεκριμένες προδιαγραφές, ώστε να περιορίζονται ανεπιθύμητες ετερότητες.

Το στοιχείο του ηρωικού ή του μνημειώδους δεν περιορίζεται στην ιστοριογραφία, αλλά διαπερνά τη γλωσσική διδασκαλία, εφόσον προσφέρονται προς διδασκαλία και μάθηση κυρίως κείμενα που ανήκουν στο λογοτεχνικό κανόνα ή είναι αποπλαισιωμένα. Αυτό επισημαίνει ο Αρχάκης στο κείμενό του, συνδέοντας τα διαθέσιμα γραπτά / προφορικά κειμενικά είδη με τον περιορισμό του μονολόγου και τις δυνατότητες του διαλόγου, προσθέτοντας στη βεντάλια των προς μελέτη κειμένων αφηγήσεις / κείμενα από την καθημερινότητα των μαθητών και αξιοποιώντας τόσο τη μορφή / φόρμα όσο και τα περιεχόμενά τους ως ενδυναμωτικές παραμέτρους της ταυτότητας, της διερεύνησης της ετερότητας του εαυτού και των άλλων.

Σε σχέση με τα θέματα ταυτότητας βλ. το κεφάλαιο του Μπίκου για την ανάπτυξη πολιτικής σκέψης και αυτονομίας μέσα σε αντιφατικές συνθήκες στην εφηβική ηλικία και η συμβολή τους στη διαμόρφωση του εαυτού. Βλ. επίσης το κεφάλαιο της Κηπουροπούλου για τη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας / ταυτότητας καλλιτεχνών που διδάσκουν στο σχολείο και την προσπάθεια σύνθεσης των καλλιτεχνικών και παιδαγωγικών ζητημάτων που τους απασχολούν.

Για μία φιλολογική προσέγγιση με μοντέρνα εργαλεία βλ. το κείμενο του Καρακίτσιου για το ποιητικό έργο του σύγχρονου ποιητή Γιάννη Μασμανίδη, τον οποίο εντάσσει στη γενιά του 'ιδιωτικού οράματος', παρόλο που τον θεωρεί συμβατικά ανέντακτο. Δεν έχει όμως μόνο φιλολογικό ενδιαφέρον το κείμενο αυτό, αφού οι παρατηρήσεις του για τη γλώσσα του ποιητή, που την ονομάζει συνθηματική και επιγραμματική, παραπέμπουν ευθέως σε ζητήματα γραμματισμού μέσω συγκλίσεων καθημερινών και άκρως επεξεργασμένων κειμένων.

Στο θέμα των γενικότερων θεωρητικών προσεγγίσεων εντάσσεται το κείμενο του Μήτση που φωτίζει τη συμβολή της νεότερης ή συγχρονικής Γλωσσολογίας, με τους διάφορους επιμέρους κλάδους της, στη διδασκαλία της γλώσσας ώστε να εξυπηρετηθεί όσον το δυνατόν καλύτερα ο κύριος στόχος της γλώσσας, που είναι η μεταφορά νοημάτων. Στο ίδιο ευρύτερο πλαίσιο συντάσσεται κατά τη γνώμη μου το κεφάλαιο του Νάκα για τον Ευαγγελινό Αποστολίδη / Σοφοκλή και τις σημαντικές, αλλά όχι επαρκώς γνωστές στην Ελλάδα, μελέτες του για την ιστορία της Ελληνικής.

Αφήνω για το τέλος τρία κείμενα (ένα κείμενο της Ντολιοπούλου, ένα κείμενο του Τεντολούρη και ένα κείμενο του Τομπαΐδη) για τον ίδιο τον Σωφρόνη που συναποτελούν το πρώτο μέρος και ένα καταληκτικό κείμενο, που λειτουργεί ως επίλογος (βλ. κείμενο Χοντολίδου). Ο Τεντολούρης, στην 'ακαδημαϊκή νεκρολογία' του αναδεικνύει την επιστημονική πορεία του Σωφρόνη, εστιάζοντας στη σημασία που απέκτησε η επαφή του με τον Αγαθοκλή Χαραλαμπίδου και το κοινό έργο τους για τη λειτουργική χρήση της γλώσσας. Πρωτοποριακό για την εποχή του, ένωσε τις επιστημονικές θεωρήσεις και έθεσε τις βάσεις αυτού που ο Τεντολούρης ονομάζει 'Γλωσσοδιδασκτική'. Ότι τα πράγματα δεν προκύπτουν τυχαία, ότι οι συγκλίσεις Γλωσσολογίας και Παιδαγωγικής είχαν βαθιές ρίζες στον Σωφρόνη και συνυφαινονται με την όλη πορεία του ως διδασκόμενος και διδάσκων, γίνεται σαφές στο βιογραφικό του Σωφρόνη, όπως το παραθέτει ο Τομπαΐδης, ενώ στο σύντομο, προσωπικό κείμενό της η Ντολιοπούλου καταθέτει την ποιότητα και την πραότητα του Σωφρόνη στην πανεπιστημιακή καθημερινότητα και τη συμβολή του στη διαμόρφωση ήρεμου εργασιακού κλίματος. Επιπλέον, στο κείμενο του Τομπαΐδη αναδεικνύεται η συμβολή του Σωφρόνη στην μελέτη της γλωσσικής ποικιλίας και ιδιαίτερα στη μελέτη της ποντιακής διαλέκτου και τη σχέση της με την Νέα Ελληνική. Στο καταληκτικό κείμενο, η Χοντολίδου, ουσιαστικά ενώνει το νήμα ανάμεσα στο προηγούμενο έργο του Σωφρόνη και στο βιβλίο που ο Σωφρόνης συνέγραψε από κοινού με τον Φ. Τεντολούρη για τη διδασκαλία της γλώσσας και για την επιστημολογική συγκρότηση της Γλωσσοδιδασκτικής.

Ο Σωφρόνης επηρέασε πολλούς συναδέλφους και όλοι/ες είμαστε ευγνώμονες γι' αυτό.

Ο τιμητικός τόμος στην μνήμη του είναι ένας χρήσιμος καθρέπτης του πού βρισκόμαστε αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα και ποια εργαλεία χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε τον εαυτό μας και τον άλλο και να διδάξουμε γλώσσα στα ανταγωνιστικά, ετερογλωσσικά πεδία στην εκπαίδευση διαφόρων μορφών και βαθμίδων.